

Міністерство освіти та науки України  
Державний заклад «Південноукраїнський національний  
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет  
Кафедра української та зарубіжної літератур  
Кафедра української філології і методики навчання фахових  
дисциплін

**Поліаспектність творчості  
Лесі Українки  
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса  
Букаєв Вадим Вікторович  
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського  
національного педагогічного університету  
імені К. Д. Ушинського  
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

#### **Редакційна колегія**

**Бандура Т. Й.**, кандидат філологічних наук, доцент –  
відповідальний редактор;

**Босва Е. В.**, кандидат філологічних наук, доцент –  
відповідальний редактор;

**Яремчук Н. В.**, кандидат філологічних наук, доцент –  
відповідальний редактор.

#### **Рецензенти**

**Шевченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор,  
завідувач кафедри української літератури Одеського національного  
університету імені І. І. Мечникова

**Гармаш Л. В.** – доктор філологічних наук, професор, професор  
кафедри української літератури та журналістики імені професора  
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного  
університету Г. С. Сковороди

**Поліаспектність** творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і  
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний  
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

2. Виноградов І. «Шлях Пушкіна до реалізму». Москва. 1934. 90 с.

3. Нусинов І. М. История образа Дон Жуана. *История литературного героя*. Москва. 1958. С. 325-441.

4. Нямцу А. Є. Легенда про Дон Жуана в світовій літературі : навч. посібник. Чернівці : Рута, 1998. 84 с.

4. Пушкін О. С. Камінний гість. *Дон Жуан у світовому контексті* / упор. В. Агеєва. Київ : Факт. 2002. С. 122-157.

5. Розумний Я. Від «Севільського ошуканця» до українського Дон Жуана. *Слово і час*. 1993. №6. С. 25-29.

*Тетяна Крупеньова,  
канд. філол. наук, доц.*

## **ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

**Постановка проблеми.** Літературна ономастика Лесі Українки має подвійний код. Перший – як і ономастика будь-якого художнього твору, адже тільки в гуморі та сатирі читач порівняно легко засвоює те, що хотів сказати письменник ужитими ним онімами. А другий, притаманний тільки Лесі Українці і нашарований на перший, зумовлюється формою, сюжетами її драматичних творів – її узвичаєнням говорити про національне на фоні загальнолюдського, про злободенне – на фоні вічного.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Особливу увагу дослідників привертала ономастика «Лісової пісні» з її багатющою демононімією. Цій проблемі присвятили свої розвідки О. Дзензелівський, Т. Борисюк, Т. Лукінова, Ф. Бабій. Але цей перелік виглядає приємним винятком, бо досліджень з інших проблем Лесиної ономастики так і не з'явилося. Можна вказати лише на тези Л. Рисич про потребу пояснення іншомовних власних імен у творах Лесі Українки, що вивчаються в школі; дослідниця уклала такий невеличкий словничок тлумачного типу на 105 позицій [3]; перелік власних назв, але без жодного тлумачення, потрапив і у відомий словопокажчик М. Бойко, що охопив 7 драм письменниці [1]; на дві невеличкі замітки С. Яковець про антропонімію прозових творів Лесі Українки [7] та антропонімію драми «Блакитна троянда»; а також на серію побіжних згадок. Так, іноді

власні назви розглядаються в літературознавчих розвідках. Наприклад, О. Ставицький розглядає і навіть етимологізує деякі християнські імена з драми «Руфін і Прісцилла» [4, с. 182]. Онімія Лесі Українки може виринати також у працях мовознавців на інші теми, не обов'язково ономастичні. Зокрема Л. Масенко коротко розглянула вагому роль поетеси в стилістичному урізноманітненні вжитку античних власних назв у поезії [2], О. Ткаченко мимоволі звернувся і до власних назв, говорячи про «іноземний світ» Лесі Українки та слушно підкреслюючи, що «у творах Лесі Українки чи не вперше українська мова досягла високого рівня інтелектуалізації» [5, с. 16]. Лише епізодично і загалом рідко згадується онімія Лесі Українки в узагальнюючих фундаментальних монографіях Л. Белея та В. М. Калінкіна.

**Метою** статті є розкриття, розшифрування ролі власних назв у драматичних творах Лесі Українки.

**Виклад основного матеріалу.** Свою нехіть до тогочасної вітчизняної драматургії Леся Українка спочатку поширила і на ономастику. Одразу після «Блакитної троянди», у якій драматургічне новаторство поетеси тільки-но зароджувалось і на якій печать тогочасної драматургічної традиції (передусім у формах побудови) була ще виразно відчутною, Леся Українка фактично відмовляється від вжитку власних назв. У «Прощанні» їх немає зовсім, якщо не рахувати «топоніма» N. та «антропоніма» куколка з льону [6]. Поетеса продовжує віддавати перевагу апелятивним, а не онімичним номінаціям і в наступних драматичних творах. Від цього діалогу у роботі письменниці з власними назвами починається період онімійної ощадності. Вона запроваджує онімію до своїх драматичних творів дуже економно, рідко – лише там, де без власної назви обійтися просто неможливо. Місце дії вимагає для свого окреслення топонімів – і вони вживаються, але в мінімальних кількостях. А діячі, персонажі позначаються, як правило, апелятивно – за родом занять (співець, рибалка), віком та статтю (хлопець, дівчина, чоловік, жінка, дитина), соціальним статусом (лицар, принцеса, неофіт-раб) тощо. Ці позначення авторка послідовно, підкреслено пише з малої літери, уважаючи їх таки загальними назвами, а не власними. Дослідники, заступаючи в своїх працях малу літеру великою (героя «Осінньої казки» позначають не лицар, а Лицарі т.д.), роблять це для індивідуалізації, конкретизації, але волю письменниці порушують. Інша річ, що всі апелятивні позначення за законами організації художнього твору стають контекстуальними онімами, тобто фактично набувають функцій власних назв.

Але поступово Леся Українка логікою творчості переходить і до повноправних, узуальних онімів. У драматичних поемах «Вавілонський полон» та «На руїнах», що мають тільки по одному головному героєві, герой цей – і тільки він – одержує власне ім'я: Елеазар у першому творі і Тірца у другому. Така антропонімічна мінімалізація майстерно обігрується, а самі імена ретельно добираються. Біблійні Елеазар (ане, приміром, Лазар), Тірца, як і Міріам (а не Марія) з «Одержимої» і відповідають місцю й часові, і містять значну конотацію небуденності, і виділяють головного героя з-поміж усіх інших, і дають йому яскраву, хоч і виражену непрямо – бо фонетично – характеристику.

У наступних творах Леся Українка випробовує спосіб антропонімічного позначення лише кількох другорядних персонажів, приапелятивній номінації головних («Три хвилини», «В катакомбах») – і теж досягає тут визначних, високохудожніх результатів. Власні назви, не докладаючись до персонажів, починають усе ширше позначати об'єкти зображення («В дому роботи, в країні неволі»), слугувати засобом зображення («Три хвилини» та ін.). Поступово поетеса дійшла висновків щодо необхідності ширшого, але свого, дуже індивідуалізованого використання онімів у драматичних творах. Цей висновок привів у 1907 р. до перемоги онімійних номінацій у драматичних творах Лесі Українки. Починаючи від «Кассандри», в усіх наступних драмах поетеса використовує власні назви широко й різнобічно. Ономастичний простір кожного твору ретельно відпрацьовується, будується таким чином, щоб кожна назва була яскраво індивідуалізованою і водночас добре пасувала до інших, увіходила в онімійний ансамбль твору і тим самим працювала на весь цей твір, ставала виразником і теми твору, і концепцій письменниці.

Леся Українка, як відомо, писала свої твори швидко. Їх дослідження, у тім числі й ономастичне, вимагає незрівнянно більшого часу. Але ж треба не забувати, що писав ці твори геній. Геній розв'язує творчі проблеми, осмислює й вибудовує велетенський матеріал (у нашому предметі дослідження – онімійний) оперативно й нібито дуже легко. Це дослідникові треба аналізувати розстановку онімів, рахувати кількості їх ужитків і т.д., щоб побачити самому й показати іншим дивну онімійну гармонію, якою виповнені всі драматичні твори Лесі Українки. Геній осягав цю гармонію просто тому, що він геній. Тут діяв уже той четвертий вимір, про який прекрасно сказала Ліна Костенко. А треба ж узяти до уваги й те, що Леся Українка, перш ніж швидко написати, довго обмірковувала, виношувала свої твори. «Лісова пісня» написана за

10-12 днів. Але ж засвідчила Леся, що думала про мавку з дитячих літ. Її запитання до А. Кримського про наголос імені Долорес добре ілюструє той факт, якої великої уваги вона надавала найдрібнішим ономастичним деталям. Тому можемо впевнено говорити, що в ономастичному оснащенні драматичних творів Лесі Українки все, кожна деталь добре обміркована і не є випадковою. У цьому, зрештою, ми пересвідчилися у розгляді онімії всіх її драматичних творів.

Саме гармонія, глибока і багатопланова узгодженість компонентів ономастичного простору кожного твору поміж собою, а всієї онімії – з художнім цілим, становить найприкметнішу рису власних назв у творах Лесі Українки. Індивідуально-авторська специфіка цієї невимовної гармонії – у її значній глибині і певній прихованості. Онімична гармонія твору включає вишуканість, витонченість добору власних назв та їх форм, пор. хоч би донна Анна і просто Долорес (безтиткульного слова донна) у «Камінному господарі», фонетичне вираження пов'язаності (як Гелена і Гелен у «Кассандрі») і, навпаки, опозитивності назв, пор. протиставлення Антей і Меценат у «Оргії» (в одному імені ініціальне ант-, у другому – ті ж звуки з перестановкою і в кінці слова: -нат). Тобто добираються такі історично вмотивовані оніми (у Лесі Українки немає вигаданих власних назв), які увіходять у міцно пов'язані сполуки. У творах рідко трапляється спеціальне обговорення, зіставлення назв, як зіставляються українська форма імені Ганнуся та російська Аннушка в «Боярині». Але таке імпліцитне зіставлення, що має на меті маркування розмаїтих збігів та розбіжностей, застосовується в широких масштабах, пронизуючи зокрема всю «Лісову пісню», всю «Оргію». Широко запровадивши з 1907 р. власні назви у свої драматичні твори, Леся Українка спиралася тільки на три їх розряди (з існуючих дев'яти) – антропоніми, які в усіх її драмах становлять панівну онімичну групу, а також теоніми й топоніми. Два останні ономастичні розряди з перемінним успіхом змагаються між собою за друге й третє місце в ономастиконі. При цьому антропоніми і теоніми іноді втрачають свою розмежованість. У творах, де серед персонажів з'являються і Мессія, і «Той, що греблі рве», теоніми набувають антропонімічних рис. У драмах поетеси дуже рідко зустрічаються хрононіми, ергоніми (Гора і Жіронда у «Трьох хвилинах»), хремадоніми (Грааль у «Камінному господарі»), ідеоніми («Антигона» як назва трагедії Софокла в «Оргії») і зовсім немає зоонімів та астронімів (якщо не брати до уваги слів сонце та місяць).

Уникаючи на початках своєї драматичної діяльності власних назв, Леся Українка розробила систему досконалого, довшеного використання апелювннх номінацій, пор. служебка (а не служниця чи як інакше) в «Осінній казці», розрізнення голоннх персонажів у «Трьох хвнлинах» Жірондист і Монтаньяр (звеликої літери) та позначення партійної принадлежності жірондист і монтаньяр (змалої літери). Цю систему вона не полишила і після перемоги онімнчнх номінаційу її драматнчнх творах, пор. префект і прокуратор навіть в останній завершеній драмі «Оргія». Відсутність поіменованості на фоні суцільної (чи бодай панівної) онімнчної номінації стає дійовим художнім засобом. У «Лісовій пісні» всі персонажі наділені власними назвами (Лукаш, дядько Лев) чи назвами, що набувають статусу власних у межах твору (Мавка, Русалка), а Лукашева мати – просто мати, безвласного ймення: своєю поведінкою вона його не заслуговує. Леся Українка зовсім не вживає наймень верховнх правителів тих країн і часів, де відбувається дія (наприклад, не називає імен римських цезарів, лише в «Оргії» згадується Август для вказівки на минуле, а правлячий цезар і тут не іменується), ніколи не іменує владикцеркви – єпископів, що є персонажами чи згадуваними особами в кількох творах («В катакомбах», «Руфін і Прісцілла», «Адвокат Мартіан»). Цей прийом сприяє узагальненню твору – знову ж таки працює на художнє ціле. Будучи надійним засобом хронотопії, власні назви в драматнчнх творах Лесі Українки виконують і інші важливі функції. Вони, як правило, характеризують своїх носіїв, але ця характеристика не лежить на поверхні, а ховається в фонетнчній структурі (Елеазар, Тірца), етимології (Анціллодея, Айрон, Мартіан, Долорес), добре виваженому й доречному екзотизмі (Руфін, Прісцілла, Міріам), перегуках з українським ономастиконом (Фортунат, Евфрозіна), у культурно-історнчному фоні імені (Кассандра, Антей), у самих його формах включення в ономастнчний простір твору. Власні назви, ужиті в драматнчнх творах поетеси, виповнюютьс я експресією, що переважно досягається адгерентно, відповідним лекснчним оточенням, і рідше – інгерентно, формою самого оніма (дон Жуан - Жуан - Антоніо-Жуан-Луїс-Уртадо - маркіз Теноріо та ін.). У цьому випадку можуть уживатись і демінутнвні суфікси як притаманні мові зображуваної країни (Аніта, Долоріта), так і українські, що раритетно з'являються в п'яти драмах неукраїнської локалізації (Ренаточка, Нерісочка) і значно ширше – в «Боярині» та «Лісовій пісні». Оніми часто

переосмислюються, набувають переносного значення, стаючи засобами образного мовлення.

**Висновки.** Онімія драматичних творів Лесі Українки – то вимріяна поетесою твердая криця, яка надійно слугує побудові вишуканого, високоінтелектуального, геніального цілого.

### *Література*

1. Бойко М. Ф. Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки. Київ : Вид-во АНУРСР, 1961. 93 с.

2. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові. Мовознавство. 1987. №5 С. 55-61.

3. Рисич Л. В. Іншомовні власні імена в «шкільних» творах Лесі Українки. Леся Українка і сучасність : тези доп. та пов. міжнарод. наук.-теорет. конф. Одеса : ОДУ, 1993. С. 88-89.

4. Ставицький О. Драма Лесі Українки «Руфін і Прісцилла» : До питання про творчу історію та ідейний зміст. Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. Т. 3. С. 161-194.

5. Ткаченко О. Б. «Іноземний світ» Лесі Українки. Культура слова. 1990. Вип. 39. С. 10-20.

6. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Наук.думка, 1975-1979. Т. 1-12.

7. Шумарина Т. Ф., Яковец С. Г. Номинация в художественном тексте: на материале произведений Леси Украинки. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки:зб. наук. праць. Київ : НМК ВО, 1992. С. 119-122.

*Анна Печарська,  
магістрантка 1 року навчання  
філологічного факультету  
Науковий керівник – д-р філол. наук, доц.  
Сподарець Н. В.*

## **ЕСЕЙ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «НАОДИНЦІ З ПОРОЖНЕЧЕЮ» ЯК АВТОРСЬКА ЖАНРОВА МОДЕЛЬ**

**Постановка проблеми.** У сьогоденному різноманітті стилів, течій та напрямів літературної творчості яскраво вирізняються неомодерністи, які продовжують створювати «високу літературу»,